

Grażyna Cęcelek

Geneza zachowań agresywnych a sposoby zapobiegania im

Często zastanawiamy się, skąd w naszym życiu bierze się tyle agresji, gdzie leży tego przyczyna, dlaczego już mało dzieci są często bardzo agresywne, dlaczego nie potrafimy wyeliminować takich zachowań z naszego życia? Bardzo często jesteśmy obserwatorami agresji, ale często również jej ofiarami. Nie potrafimy skutecznie przeciwstawić się takim formom zachowania. Zdarza się również niejednokrotnie, że ludzie po prostu udają, że nie zauważają wokół siebie zachowań agresywnych.

Istota agresji

Agresja to zamierzone działanie, które wiąże się z intencją wyrządzenia komuś krzywdy. W. Okoń definiuje, iż jest to „zachowanie ukierunkowane na wyrządzenie krzywdy innym osobom, którego nie można usprawiedliwić ze społecznego punktu widzenia” (Okoń, 2001, s. 15). Agresję traktuje się jako przeciwieństwo zachowań prospołecznych, a więc można ją określić jako zachowanie prowadzące do negatywnych skutków – szkody, straty, krzywdy, bólu, cierpienia – dla osoby, wobec której jest skierowana (Mroczka, 1997, s. 7). Wśród dzieci możemy mówić również o agresji z tak zwanym niecelowym działaniem. „U małych dzieci rzadko występuje intencja powodowania szkody czy niszczenia, jakkolwiek już w wieku przedszkolnym zdają sobie one sprawę z takich właśnie skutków swoich zachowań” (Obuchowska, 1997, s. 7).

Można wyróżnić różne formy agresji: bezpośrednią, która ma postać agresji fizycznej, werbalnej lub ekspresyjnej; pośrednią, która jest najczęściej werbalna (np. oszczer-

stwo). Agresja poza jawną może też być ukryta (np. agresywne marzenia). Odróżnia się również agresję spontaniczną, „gorącą”, od instrumentalnej, „zimnej”, podejmowanej z premedytacją. Jeszcze inne podziały wyróżniają agresję skierowaną ku innym oraz ku sobie, agresję dopuszczaną przez daną kulturę (kary, więzienia, wojny) i odrzucaną przez nią (tamże).

Brak jest jednoznacznego poglądu wśród psychologów, fizjologów, etiologów i filozofów co do tego, czy agresywność jest zjawiskiem wrodzonym, instynktownym, czy też zachowaniem wyuczonym. Spór ten toczy się już od stuleci. Wprowadzone przez Jana Jakuba Rousseau pojęcie „szlachetnego dzikiego” sugeruje, iż człowiek z natury jest istotą łagodną, szczęśliwą i dobrą i to społeczeństwo go deprawuje i wyzwala w nim agresywność. Inni autorzy przyjmowali pogląd, że człowiek w swym stanie naturalnym jest bestią, i że zmuszając go do przestrzegania prawa i porządku społecznego, możemy powściągnąć lub wysublimować jego naturalne instynkty, popychające go do agresji. Wysuwane były również tezy, że we wczesnym okresie ewolucji człowieka wiele zachowań agresywnych miało charakter przystosowawczy. Z drugiej strony, nowsze odkrycia archeologiczne sugerują, że agresja u człowieka rozwinięła się dużo później, gdy zaczął on uprawiać ziemię i w związku z tym zainteresował się posiadaniem i własnością. Znane są także argumenty, że agresja pełni funkcję katharsis, oczyszczenia organizmu człowieka, że wyładowanie agresji jest korzystne a nawet niezbędne. Zygmunta Freud był przekonany, że jeśli człowiekowi nie pozwoli się wyładować agresji, to ta niekorzystna energia będzie się kumulować, aż w końcu eksploduje w formie skrajnego gwałtu, albo choroby psychicznej. Agresję może powodować każda nieprzyjemna lub przykra sytuacja, taka jak gniew, cierpienie, nuda. Sytuacje takie powodują bowiem frustrację, która z kolei wywołuje agresję. Zgromadzona energia domaga się uwolnienia, a agresywne zachowanie jest często najprostszym sposobem, aby pozbyć się tej energii.

Badania dowodzą, iż w wielu zachowaniach agresywnych występuje komponent lęku. „Lęk może wyzwolić agresję, agresja może być sposobem jego pokonania. Można też agresją maskować lęk. Dziecko może też być agresywne, aby sprawdzić miłość rodziców. Może być agresywne w stosunku do ludzi okazujących mu uczucie – gdy bardzo pragnie miłości, ale przeżywa lęk niepewności” (tamże, s. 8). Często agresja ma charakter instrumentalny, jest środkiem na drodze do osiągnięcia jakiegoś nieagresywnego celu. Agresja wywołwana jest również poprzez naśladownictwo. Ludzie zmęczeni trudnościami codziennego życia, zgorzkniali rozczarowaniami i brakiem perspektyw, by-

wają napięci, rozdrażnieni, skłonni do wybuchów gniewu (tamże). Dzieci to widzą, naśladują. Należy pamiętać, że uczą się na podstawie naszych czynów a nie słów. Obserwując zachowania agresywne, dzieci zachowują się podobnie. Obserwacja ta może dotyczyć zarówno kolegi, rodzica, wychowawcy czy człowieka z ulicy, jak też scen z filmów, bajek, gier komputerowych.

Źródła agresji

Młodzi ludzie uczą się agresji właściwie wszędzie: w domu, w szkole, a także na ulicy. Ważnym jej źródłem są środki masowego przekazu. „Rozszerzająca się przestrzeń informatyczna, medialna stwarza współczesnym dzieciom nowe szanse i możliwości poznawania, edukacji, rozwoju, ale także poważne zagrożenia” (Izdebska, s. 520). Wiele programów telewizyjnych, nawet tych skierowanych do najmłodszych odbiorców zawiera duży ładunek agresji. „Negatywny wpływ mass mediów polega na lansowaniu wzorów agresywnych zachowań podczas rozwiązywania problemów międzyludzkich. Telewizja pokazuje świat, w którym dobrzy i źli ludzie stosują przemoc, aby rozwiązać problemy społeczne i osiągnąć własne cele. Stosunkowo rzadko pokazuje się przemoc jako zjawisko nielegalne i społecznie niedopuszczalne” (Drożdż, 2002, s. 178). Wiele agresywnych wzorców, modeli, idoli, które zawierają programy telewizyjne dostarcza widzowi mniej lub bardziej silnych wrażeń, trzymając go w napięciu, sprawiając, że akcja jest żywa, ciekawa, absorbująca uwagę widza. A silne, systematycznie powtarzające się zachowania agresywne mogą spowodować obniżenie się progu wrażliwości dzieci i zwiększyć ich tendencje do silniejszych podnieć oraz agresji (Jachimczak, 1997, s. 416). Według J. Karbowniczek (Karbowniczek, 2003) codzienne wielogodzinne oglądanie bajek i filmów z akcentami przemocy wypacza dziecięcą osobowość, powoduje zanikanie wszelkich wartości moralnych i wychowawczych.

Zapobiegać, czyli wyeliminować przyczyny

Sposoby zapobiegania agresji są integralnie związane z przyczynami jej powstawania i w zdecydowanym stopniu od nich uzależnione. W zależności, np. od tego czy uwarunkowania agresji leżą po stronie środowiska rodzinnego, czy szkolnego, różne będą oczywiście możliwości przeciwdziałania takim zachowaniom.

Aby wyeliminować przyczyny leżące po stronie rodziny, należy podjąć pracę mającą na celu przede wszystkim usprawnienie funkcjonowania tego podstawowego środowiska wychowawczego. Na pewno nie jest to łatwe zadanie, bo często agresja wynika, np. z patologii rodziny, z problemu alkoholizmu. Trudna sytuacja ma miejsce wówczas, jeśli w rodzinie takiej występuje problem współuzależnienia, czyli członkowie jej przystosowują się do życia w warunkach patologicznych, ukrywają problem, wstydzą się go. Przyczyną agresji są bardzo często również nieprawidłowe postawy rodziców w stosunku do dzieci: (odtrącenie dziecka, unikanie kontaktu z nim, nadmierne wymagania stawiane dziecku czy też nadmierna opiekuńczość), autorytarny styl wychowania, brak umiejętności właściwej komunikacji, nieporozumienia pomiędzy rodzicami. Bywa też tak, że rodzice nadmiernie opiekując się dzieckiem nie zdają sobie sprawy, że hamują jego aktywność, że wyrządzają mu krzywdę, i że postawa taka powodować może u dziecka agresję. Również postawa nadmiernie wymagająca, skoncentrowana

przecież na pozytywnych uczuciach do dziecka, wywołać może wręcz odwrotne skutki. Nie zawsze również rodzice zdają sobie sprawę ze szkodliwości oddziaływania mass mediów na osobowość dziecka. W wielu przypadkach uświadomienie rodzicom błędów w ich postępowaniu jest jakby skutecznym lekarstwem przeciwdziałającym pojawianiu się agresji u dziecka.

Jeśli chodzi o wpływ sytuacji konfliktowych w rodzinie na pojawianie się agresji, należy zwrócić uwagę na to, że konflikty to nieodłączna część życia człowieka, że właściwie nie da się ich wyeliminować, ale istotne są umiejętności rozwiązywania konfliktów. Specjaliści z tej dziedziny mówią o tak zwanych integrujących i dezintegrujących sposobach rozwiązywania konfliktów, o tym że konflikt może mieć działanie budujące i niszczące, właśnie w zależności od tego, w jaki sposób jest rozwiązywany. Konflikty w rodzinie mogą niszczyć i budować... Mogą wywoływać agresję i mogą oczyszczać atmosferę. Konflikt może prowadzić do eskalacji i wyciszenia.

Wychowanie bez porażek

Jeśli chcemy określić sposoby zapobiegania agresji, należałoby powiedzieć o pracy z rodzicami, o kształtowaniu u nich umiejętności właściwego rozwiązywania konfliktów, strategii wychowania bez porażek, w której bardzo ważny jest kompromis, nie ma wygranych i przegranych, a strony potrafią aktywnie słuchać i otwarcie wyrażać swoje uczucia. Rodzice powinni rozumieć, jakie psychologiczne konsekwencje wywołuje ich postępowanie i stosunek do dziecka. Powinni być świadomi, jakie skutki wywołują kary i nagrody w wychowaniu. W sytuacjach takich wskazana jest zawsze rozmowa z pedagogiem, psychologiem, kontakt z poradnią rodzinną czy poradnią psychologiczno-pedagogiczną.

Bardzo istotne są również szkolne uwarunkowania agresji, do których zalicza się, m.in. przeładunek liczebny klas szkolnych, ograniczoną ruchliwość, naukę zmianową, wysoki poziom hałasu, nastroj pomieszczeń, negatywne wzorce ze strony rówieśników, wyobcowanie, poczucie odrzucenia, osamotnienia, braku akceptacji, inności, itp. Wyeliminowanie tych czynników również nie jest łatwe, barierą są bowiem pewne ograniczenia, jak chociażby finansowe czy organizacyjne. Sytuacja taka nie powinna jednak stanowić przyczyny łatwego usprawiedliwiania zachowań agresywnych czy też rezygnowania ze stosowania zasady indywidualizacji w procesie wychowania i nauczania. Jeśli chodzi natomiast o sytuację dziecka w klasie szkolnej, wśród kolegów, należy zwracać zawsze na to baczność i próbować poznać przyczyny wyobcowania, izolacji dziecka, odrzucenia przez rówieśników. Służyć mogą np. wnikliwie prowadzone badania socjometryczne.

Jak radzić sobie z emocjami

Proces wychowania zmierza do tego, aby nauczyć wychowanków radzić sobie z emocjami w sposób bardziej społecznie akceptowany. Ważnym aspektem społecznego uczenia się, który przyczynia się do hamowania agresji jest odczuwana przez większość ludzi skłonność do przyjmowania odpowiedzialności za swoje czyny. Podstawową zasadą wychowawczą jest przeciwdziałanie agresji i jednocześnie pozytywne wzmocnianie innych sposobów reagowania dziecka na pojawiające się trudności. „Kara jako sposób redukcji zachowań agresywnych jest dyskusyjna,

a kara cielesna całkowicie wykluczona, gdyż staje się modelem agresji. W szczególnych warunkach dziecko może też podlegać tzw. identyfikacji z agresorem, akceptując i naśladowując jego działania” (Obuchowska, 1997, s. 8).

Wychowawcy, rodzice, nauczyciele powinni być dla swych wychowanków modelami nieagresywnego zachowania. Szczególnie istotne wydają się oddziaływania wychowawcze uczące konstruktywnych zachowań w sytuacji frustracji, rozwijanie samokontroli dziecka poprzez stawianie przed nim odpowiedzialnych zadań, a także pobudzenie jego autorefleksji i odpowiedzialności za swoje postępowanie. Wychowawcy powinni dać dziecku poczucie bezpieczeństwa, miłości, akceptacji, przynależności, odpowiednie wzorce, normy, reguły. Ważna jest szczerą, otwartą rozmowa, konsekwencja w działaniu, świadomość konsekwencji określonych zachowań, pozytywne relacje, właściwa organizacja czasu wolnego. W redukowaniu agresji pomocne są różne techniki psychoterapeutyczne uczące odreagowania oraz podnoszące tolerancję na frustrację. Niezwykle cenny jest również trening asertywności, który uczy wyrażania emocji, także negatywnych bez szkodenia komukolwiek.

Agresja to bardzo trudny problem psychologiczny i pedagogiczny, rozmiary którego w ostatnim czasie wyraźnie wzrastają. Należy ją zauważać, należy jej zapobiegać i przeciwdziałać. Należy doszukiwać się przyczyn agresji i umiejętnie ale stanowczo z nimi walczyć. Nie moż-

my dopuścić do tego, aby agresja zaważnęła naszym życiem!

dr Grażyna Cęcelek

Mazowiecka Wyższa Szkoła

Humanistyczno-Pedagogiczna w Łowiczu

BIBLIOGRAFIA

1. Drożdż M., *Inwazja przemocy na szklanym ekranie*, „Kultura i Edukacja” 2002/3-4.
2. Izdebska J., *Mass media i multimedia – dominująca przestrzeń życia dziecka*, w: E. Murynowicz-Hetka (red.), *Pedagogika społeczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, t. 2, Warszawa.
3. Jachimczak B., Olszewska B., *Dziecko w świecie agresywnych mediów*, W. Strykowski (red.), *Media a edukacja*, Wydawnictwo Empi2, Poznań 1997.
4. Murynowicz-Hetka E. (red.), *Pedagogika społeczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, t. 2.
5. Mrocza A., *Pojęcie i rodzaje agresji*, źródło: <http://szkolnictwo.pl/index.php?id=PU9831> [pobrano: 05.03.2010 r.].
6. Karbowiczek J., *Wpływ mass mediów na agresywne zachowania dzieci*, „Życie Szkoły” 2003/7.
7. Okoń W., *Nowy Słownik Pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2001.
8. Obuchowska I., *Agresja*, w: W. Pomykało (red.), *Encyklopedia Pedagogiczna*, Fundacja Innowacja, Warszawa 1997.
9. Pomykało W. (red.), *Encyklopedia Pedagogiczna*, Fundacja Innowacja, Warszawa 1997.
10. Strykowski W. (red.), *Media a edukacja*, Wydawnictwo Empi2, Poznań 1997.

OZORKÓW... moje miasto

Od 1 lutego 2010 r. w Gminie Miasta Ozorkowa rozpoczęła się realizacja projektu pn. „Otwarta droga ku przyszłości. Stworzenie i realizacja innowacyjnych programów nauczania na zajęciach pozalekcyjnych oraz zarządzania i administrowania szkołami podstawowymi w Ozorkowie” współfinansowanego przez Unię Europejską.

Zajęcia pozalekcyjne mają przyczynić się do podniesienia kompetencji kluczowych uczniów, mają pomóc przygotować się do sprawdzianu po szkole podstawowej oraz wyrównać dysproporcje w osiąganych wynikach nauczania pomiędzy chłopcami a dziewczętami. W ramach tego projektu na terenie ozorkowskich szkół podstawowych prowadzone są zajęcia zgodnie z opracowanymi programami nauczania.

W ramach bloku *Porozumiewanie się w języku ojczystym* został opracowany innowacyjny program nauczania pn. „Ozorków... moje miasto”. W programie biorą udział uczniowie klas IV i V ze Szkoły Podstawowej nr 4 z Oddziałami Integracyjnymi im. T. Kościuszki oraz ze Szkoły Podstawowej nr 5 z Oddziałami Integracyjnymi im. M. Curie-Skłodowskiej. Zajęcia odbywają się równolegle w obu szkołach według harmonogramu opracowanego przez nauczycieli współpracujących ze sobą w ramach bloku humanistycznego.

Głównym założeniem i celem programu jest doskonalenie umiejętności wykorzystywania w praktyce różnych

źródeł informacji przy wykorzystywaniu ICT i OPE oraz doskonalenie umiejętności posługiwania się różnymi formami wypowiedzi.

Tematem programu jest najbliższe otoczenie ucznia – mała ojczyzna, przestrzeń istotna dla pojedynczego człowieka i lokalnej społeczności. W trakcie jego realizacji uczniowie będą nie tylko doskonalić swoje umiejętności praktyczne, ale również pogłębiać wiedzę na temat regionu i miejsca, w którym mieszkają. Zapoznają się z historią, tradycją i walorami turystycznymi miasta. Będą rozwijać swoje zdolności aktorskie, recytatorskie, dziennikarskie oraz plastyczne, które zostaną wykorzystane podczas przygotowywania przedstawień teatralnych.

Na przeprowadzonych dotychczas zajęciach uczniowie poznawali możliwości OPE FRONTER oraz wyszukiwali w Internecie informacje na temat rodzinnego miasta. Informacje te posłużą do stworzenia prezentacji multimedialnej o Ozorkowie oraz folderu promującego miasto. Wielkie zainteresowanie uczniów wzbudziły zajęcia poświęcone Ozorkowskim legendom. Dzieci wcieliły się w rolę scenarzystów, tworząc scenariusze na podstawie poznanych legend.

W najbliższym czasie odbędzie się wycieczka, podczas której rolę przewodnika będzie pełnił Stanisław Frątczak – pasjonat i znawca historii Ozorkowa. Kolejną atrakcją dla młodzieży będzie majowe spotkanie z lokalną poetką, Barbarą Kaszyńską.

Wszystkie działania uczniów dokonywane w trakcie trwania projektu będą dokumentowane w formie zapisu ich prac w zasobach OPE FRONTER.

Joanna Krajewska

Szkoła Podstawowa nr 4 z Oddziałami Integracyjnymi im. T. Kościuszki w Ozorkowie